

Documente vechi

pentru istoria națională Transilvană.

STATUTORIO RELATORIAE

Conventus S. Crucis de Lelesz quod Balk et Drág nemine contradicente statuti fuerint titulo novae Donationis in Possionibus Azzyvág Borzlyuk etc. 1392.*)

Omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter, et futuris praesens scriptum inspecturis, Dominicus praepositus, et conventus ecclesiae Sanctae Crucis de Lelesz, salutem in omnium salvatore ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire quod nos literas Serenissimi Principis Domini nostri Sigismundi Dei Gratia Regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchionisque Brandenburgiae nobis directas, honore quo decuit recepimus in haec verba:

Sigismundus Dei Gratia Rex Hungariae etc. fidelibus suis Conventui Ecclesiae de Lelesz salutem et gratiam. Cum nos quasdam Possessiones Olachiales duo Azzyvág, Borzlyuk, duo Eurvynys Bassafalv, Tryvarcha, et Kamyn vocatas in Districtu de Erdead habitas cum universis suis pertinentiis quae olim per Dominum Ludovicum Regem Magnificis Viris Dominis Balk et Drág Vajvodis Comitatum Maromorusii, et de Ugucha donatae fuerant, in quarum etiam nunc existunt Dominio pacifici, et quiete, memoratis Drág et Balk Vajvodis, pro ipsorum fidelibus servitiis per alias literas nostras novae donationis titulo perpetuo duximus conferendas, ipsasque eidem statui facere velimus,

lege Regni nostri requirente. Fidelitati igitur vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidei-gnum, quo praesente Laurentius de Bathar, aut alter Laurentius filius Abrahae de Gyakfalva vel Dominicus de Fanchoca sive Georgius filius Ladislai de Egrus aliis absentibus homo noster etc. (reliqua juxta stilum solitum mandati statutorii), Datum in descensu nostro Campestri contra Turkos in Regno Rasciae in festo B. Jacobi apostoli a. D. 1392.

Nos igitur mandatis ejusdem Dni nostri Regis obedire cupientes, ut tenemur, una cum praefato Georgio, filio Ladislai de Egrus, homine dicti Dni Regis, hominem nostrum videlicet Gallum Literatum notarium nostrum ad praemissas Possessionarias Statutiones faciendas pro Testimonio transmisimus qui demum exinde ad nos reversi nobis voce consona retulerunt eo modo quod ipsi Sabbatho proximo ante festum nativ. B. Mariae Virginis de novo elapsum etc. nullo contradicente inibi existente. In cujus rei memoriam etc. Datum in Festo B. Mathaei Apost. et Evangelistae a. D. supradicto.

Originale in Archivo Lelesziensi.

L I T E R A E

Castellani et duo decim Juratorum Provinciae Haczeg. In certa contraversia inter Kenesios subversante. 1398.*)

Nos Styborius de Dobusky Castellanus et duodecim Jurati Provinciae Házak **) notum faci-

*) Vaivodii romani Balcu et Dragu eara priimescu donatiuni de cateva sate. Vedi pe atunci romanii ear' era buni, pentruca se apropiu turcii. —

*) Aici Knezii (Primates, primores) romanesci earasi se vede ca au avutu o insemnatate in tiara, a carei urme s'au perdutu mai tardiu.

**) I. e. Haczeg proin de anno 1398 Haczeg

mus universis praesentem paginam inspecturis, quod coram magnifico viro D. Styborio Vajvoda Transilv. constituti famosi Domini Dragota et Jon Fratres, et Knesy, de Riul Alba *) proponentes, et quaerulose agitantes contra honestos viros Janustinum et fratres suos Bassarabe, et Custe Knesios de Riussor dicentes, quintam partem unius marcae argenti, ab antiquis annis per ipsos Janustum, Bassarabe, et Custe, ac per parentes ipsorum pro ipsis Dragota et Joan ad Cameram Domini Regis, vel Domini Vajvodae traditam ad dandum jam recusarent, Uter de Jure dare debeant et ad dandum teneretur, ubi tunc praenotati Knesy Janustinus, Bassarabe, et Custe responderunt, et dixerunt, quod per ipsos seu parentes ipsorum nunquam pro eis data, et persoluta fuisset, quia causam nunquam fide dignis et ipsorum sermonibus nobis supra scriptis Stiborio nec non duodecim Juratis adjudicandum, in Haczak dictus Dominus Vajvoda comisit, pro quo de nemine, secundum juris exigentiam, et sententiam definitivam, quod memorati Knesy Dragota et Joan pro parte ipsorum dare debent, sine omni dilatione, et contradictione, quintam partem unius marcae argenti, et de eadem summa, et saepe dicti Knesy Janustinus, Bassarabe, et Custe, pro parte ipsorum residuas quatuor partes, et non plus ut tota marca praescripta adimpleatur, debent persolvere, de eisdem summae. In cujus rei testimonium praesens scriptum sigillorum nostrorum signaculo, est signatum. Datum Hatzak feria secunda ante festum B. Laurentii Martiris a. D. 1398.

Ex Transmissionalibus causae Catharinae, Husori Michaelis Kenderesi Consortis de a. 1778.

Edidit Fejér C. D. Tom. X, vol. VIII, p. 447.

SIGISMUNDI REGIS

Mandatum Statutorium ut Joannes et Kende de Plomonyeze statuatur in possessione Nuxora Cttus Hunyad. 1404 **).

Nos Sigismundus Dei Gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchioq. Brandenburg,

nondum fuit districtus, vocabatur Haczeg tartomáuya. (Provincia Haczeg).

*) Hodie Fejérviz.

**) Originea familiae romanesci Comite Kendefi (fiulu lui Candea), care esiațe pana astăzi în Ardealu între cele mai de frunte familii aristocratice.

Sacri Romani Imperii Ductor (sic!) Generalis, et Regni Bohemiae, Gubernator. Fidelibus suis Capitulo Albensis Tranniae salutem et gratiam quum nos quaudam possessionem Nuxora vocatam in Cttu de Hunyad existentem fidelibus nostris Joanni filio Kende de Malomviz *) districtuque de Haczeg et per eum Kende fratri suo Uterino ipsorumque haeredibus et posteritatibus Universis per alias literas nostras exinde confectas, novae nostrae donationis titulo in perpetuum duxerimus conferendam, ipsos in dominium eiusdem, ipsumque per nostrum et vestrum homines legitime vellemus facere introduci, ideo fidelitati vestrae firmiter praecipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem, pro testimonio fidedignum, quo presente Ladislaus seu Michael Chula, vel Nicolaus de Munchel, nam Barb sin Leel de Barbátvize seu Kenderes de Zentgörg vel Nicolaus de Baachan *) Dionisius de Szilvás aliis absentibus homo noster ad faciem praedictae possessionis Nuxora vocatae vicinis et commetaneis suis Universis inibi legitime convocatis, et presentibus accedendo, introducat praefatos Joannem et Kende in dominium ejusdem, statuaturque eandem eidem, praemissae nostrae novae donationis titulo perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum, contradictores vero si qui fuerint, citet ipsos contra memoratos Joannem et Kende in praesentiam Vajvodarum nostrorum Transilv. ad terminum competentem, rationem contradictionis eorum redituros. Et post haec huiusmodi introductionis et statutionis seriem, cum omnibus contradictorum, et citatorum, siqui fuerint terminoque assignato eisdem Vajvodis nostris more solito rescribatis. Datum feria secunda proxima post festum B. Bartholomaei Apostoli anno Domini Millesimo trecentesimo quarto **) (sic!).

L. S. (ab extra literarum appressi).

In dorso huius mandati de peracta statutione haec consignata leguntur: „— — — — —
Dionisio de Szilvás nostrum Martium — — —

Ci fiindca chisovulu dice: „Novae nostrae donationis titulo, este inveditatu, ca familia romanésca Candea este si mai veche de catu dela a. 1404.

*) Iata totu pe atunci inca si alte nume romanesci de primati ai Ardélului: Laslu si Michaiu de Cula, Niculae de Muncelu, Barbu fiulu (sin slavonesco) lui Lielu dela Apa Barbatului, Nicolae din Baceni etc.

**) Rectius 1404.

de choro nostro — — — — — pia ante festum B. Mathaei apostoli statuissent sine contradictione. Datum in festo Beati M. A.“

Originale superest in Archivo Capituli Alben-sis Tranniae.

In Transumpto Capitulari de a. 1756. et item de a. 1754 possidet D. Franciscus Kenderesi de Felső-Szálláspatak.

VENATULU DE ELEFANTI

in Indostania.

(Naturalu-istoricu.)

Inca cu o luna séu doue înainte de inceperea venatului, ingradescu locuitorii — dupa cum povestesc Percival — unu tienutu mare in pregiuru, in midiulocu lu unei padure de Cocus (unu soi de finici), in carele cuprindu si unu conservatoriu de apa. — Ingradirea se face cu nesce pari mari, grosi si tiapeni, pe acestia-i intarescu legandui la olalta cu funi grosa, si-i impletescu cu ramurii arborilor de prin pregiuru, dup'acea i acopere cu tufe si frundiari, ca parii si funile se nu se véda. Calea, carea conduce in acestu spatiu giurchisu numitu Kedah, e de tóte partile provediuta cu trepte lungi, anguste, in forma cerculare, cari se apropia in osebite direptiuni de dins'a; afara de treptele aceste, care pentru unu Elefante su destulu de late, mai suntu si altele forte anguste, de pe care venatorii se rapedu asupra Elefantiloru, si ocasionalminte se potu érase retrage, fara de a poté fi persecutati. — In laintrulu acestui ocolu mare sunt mai multe despartimente mici, la cari conduc asemeina trepte, si la capetulu de dincolo este o carare obla spre a poté scote afara pe Elefante, dupa ce s'a pusu in securitate. — Totulu aréta form'a unui Labirintu.

Dupa ce opulu e gata, dirigatori'a locale rescola poporul din tóte partile, si numai decatu se aduna o multime de barbati, mueri, si copii cu tobe si alte instrumente larmuitorie. Acésta multime incungiura paduréle de tóte partile, si deca nu le ajunge lumin'a díkei, aprindu noptea facie, si la diarea loru canta cafea, si strabatu vasele paduri, provediuti cu arme de focu spre a se poté apera in contra neasteptatei navalire a ferelor selbatices, care facu trecerea prin paduri nesigura.

In acestu tempu, setea aduce pe Elefanti in cea mai de pre urma necesitate, fiindca cu cateva

dile mai nainte se punu pe la tóte valile, si lacurile vigili, spre ai alungá dela ele; afara de acésta prin larm'a cea mare, si diarea facielorú, alungati din tóte partile, si stremtorati, singuru ocolulu po-manitu le mai remane, unde ei potu capetá locu de scapare, precum si apa in destula mesura. Cu totii dara din preuna alérge catra acestu locu, catra care-i grabesce larm'a cea inspaimantatoria.

Ajunghendu la pragulu treptelorú, cari conduc la ocolu, prin instinctulu loru naturale, prícepu stramutat'a stare a locului; giurchiderea, si treptele, unde pre pucinu locu li se dá spre así poté deprinde puterea, i — face se presupuna cumea se afla in periculu, si cumea li s'a pusu cursa in cale; deci si incepu a se manifestá pe ei tóte semnele de frica, in spaima: inse din dereptu nu li se lase nici celu mai pucinu tempu, de socotela si reculegere, nici potu in vre o parte, seu alt'a scapá, pentru ca din tóte partile ii infesta larm'a, strigatele, si naval'a inimiciloru sei. In acestu modu stremtorati pasiescu pe trepte nainte, si se restorna in loculu cercudatu.

Dupa ce in tipulu acest'a insielati sunt pusi in siguritate, dimitu la densii alti Elefanti inblanditi, inchidu tóte calile retacitorie, afara de treptele cele anguste, pe care indigenii (pamentenii) se apropia si intra la densii. Pe aceste trepte pasiescu venatorii nainte, intreprindiendu tóte midiulocele spre ai poté desparti de catra olalta, i-alunga in despartimentele cele menunte, cari se afla in laintrulu ocolului.

Dupa ce si-au ajunsu acestu scopu, mai remane inca una 'ndereptu, adeca se le pota' pune latiu 'n gátu. La acésta fratii lorú cei inblanditi facu unu sierbitiu mare venatoriloru, dandule ajutoriu, ca se-i pota legá — pe cei selbatici — cu funile de grumazi, si de pitioare. Dupa ce iau legatu ii scotu afara pe calea cea obla din Labirintu, si-i priponescu de arborii cei mai grosi. Intr' acestu tipu prinsii Elefanti sunt adeseori inderetnici si resistatori, la care 'ntemplare padátori asemeina canta refugia la cei inblanditi; acestia deca vedu pe fratii sei cei selbatici ca nu se pleca, se rapedu asupra lorú i-tosenescu, si-i batu cu flitulu lorú, pana candu-i facu se asculte, si se fia impaciuti; si tóte miscarile lorú le pandescu ca nu cumva se faca vre o agresiune asupra stapenului seu. In an. 1797 s'au prinsu cu acestu modru in insul'a Ceylon 176 de Elefanti. —

RINOCERULU.

(Naturalu-istoricu.)

Totu de aceea plasa, si mai aseminca Elefantei — catu pentru constitutiunea trupesca, dar cu multu mai micu, si fara de botu lungu, ca acelaia — e Rinoceriulu (Rhinoceros). Acesta are de asupra nasului unu cornu rotundu, a carui lungime e dupa etatea lui diversa; la unu Rinoceriulu adultu de 1' lungu, si la radecina de 18" grosu; ér la vervu ascutitu, si indereptu carligatu. Gaurele nasului sunt tare departate de catra olalta, si se infla forte, candu animalele e iritatu. Buz'a de asupra spendiura preste cea de desuptu in diosu, si are in midiuloculu ei un montu, seu crescamentu subtire, care-lu pote lungi, si miscá ca unu degetu; intr' acest'a e resiedentia celui mai finu semtiementu al lui; cu acestui ajutoriu derima ramii de pre arbori, pipaia tote obiectele, si le apuca. Buz'a de desuptu, ca si cea de asupra e invescuta cu o crusta (pelitia cogiosa). Limb'a lunga, lata, si la cei betrani aspra. Colorea pelei e intunecata sura — broneta, si ici colea rosieteca, incarcata cu o multime de solti bulbucati, in mai multe locuri in paturi late, lenga, si preste olalta asiediati; vertosimea ei e animalelui in miscarile sale cam impederatoria. Cu tote ca acestu animale e forte tantavu, pote totusi fugi iute, mergu inse pre departe aceea, carii afirma cumca iutiela lui ar intrece iutimea calului. Precumu Ipopotamulu asia si Rinoceriulu nu agredéza pre omu neiritatu, dar e cu multu mai selbatecu si mai periculosu, decumva densulu agredanduse se va iritá. In lupta se servesece cu mai susu descriusulu seu cornu de pre nasu, ca si cu o arma; éra pelea cea grosa, si vertosa inservesce in locu de scutu.

Rinocerulu ajunge la o naltime de 7' si lungime de 12'. Traiesce in Indi'a orientale mai alesu din coce de Ganges; iubesce singuretatea, de aceea si cauta spre locuintia padurele cele dese si umbrose, in apropiarea unora riuri, balti, seu morastene. Se nutresce, candu-i liberu de pre arbori, ale caroru frundie si rami sucosi ori mladitie le rode, si le consuma; ér in prinsoria manca pane

si fenu, din cea consuma cate 20 punti, din cest'a cate 100 punti pe di. — Venatu se face asia:

Doi venatori de Rinoceri — Agagi numiti — se suie la olalta, goli fara de nici unu iubracamentu pe unu calu. Celu de antaiu tiene — intr'o mana numai unu batiu seu o vérga, éra in cealalta frenele calului; celu de indereptu — unu cutitu de 17 policari de lungu. Asia dispusi alerga cautandu dupa Rinoceri. Intemplanduse ca se diaresca vr'unulu calarescu numai decatu aproape de densulu, si dupa celu ajungu se intorceu in giurulu lui in osebite direptiuni, ca se nu pota scapá. Ast'a vedind'o Rinoceriulu vine in furia, si se gatesce de lupta, ce obserbandu venatorii, se alatura de elu in asia apropiare, incatu elu numai asupra calului, si a venatoriului celui de innainte si pote intorce tota atentiunea; intr' aceea venatoriulu celu de indereptu sare de pe calu, si cu arm'a sa cea lata si forte ascutita, asia lovitura-i infige in vinele calcielor, catu le taie pe aceste de totu, dupa care nici se mai pote clati, ei strapunsu inca si cu lanci si sulitie, cade la pamentu bietulu, si more.

Baterca carnea de Rinoceri e cam grumba, locutorii din acele parti totusi o mananca. Cornu i-lu prelucra pentru talpe, pantiere, scuti, si curele de calese.

Anticii Greci si Romani aveau Rinoceri unicorni, si bicorni in Indii loru gimnastici. Dupa timpurile romane s'au adusu in Europa Rinoceri numai unicorni, — si inca celu mai de antaiu la an. 1513 in Portugalia, al doile la 1685, si al treile la 1736 in Anglia, al patrule la 1741 in Amsterdam (Olanda), est'a e acelasi care la 1746 s'au aretatu in Lipsia, si care prin fabul'a lui Gellert „Sermanulu Caruntu“ va fi de buna sema tuturoru leptoriloru interesantu. In 1770 s'a adusu unulu la Paris, in 1800 la Londonu, si in urma la 1819 unulu in Germania, care a fostu aretatu si in forulu Lipsiei, asiadar' al doile care s'a vediutu pana atunci acolo. Acestuia i-au urmatu mai tardiu mai multi. Remasitie de osa estoru asemine dar estinsi, s'au afluu prin pestere etc. in Anglia, Germania, Italia, si chiaru in Siberia subt al 64° al latimei nordice, s'a afluu un cadavru de Rinoceru intregu, carele era invescutu cu pele desu perosa, avea doue corne, si era mai sulegatu, ca cei de acum. Si fiindea s'a gasitu in partile nordice cele geroase subt ghiacie, se mai aflá inca in unele locuri carne lipita de pealealu.

Indreptare. In Nr. 10, art. „Versuintii romani“ pag. 42, col. 2, linea 23, in locu de o citeasca: л. (жмѣръгитѣ).